

Кресан О.Д. Наратив і діалог // *Діалогічність як форма існування і розвитку особистості: Монографія* / За заг. ред. Г.О.Балла, М.В.Папучі. Ніжин: В-во «Міланік», 2007. С.298-308.

НАРАТИВ І ДІАЛОГ

Кресан О. Д.

Сучасний розвиток психологічної науки і практики сприяє появі все більш різноманітних і різнобічних досліджень особистості. Різні підходи до розуміння сутності людини, її внутрішнього світу, спричиняють до виникнення нових напрямків і методів психологічних досліджень, консультативних та психотерапевтичних течій. Однією з тенденцій сучасної психологічної науки є все більша інтеграція теоретичних знань, прикладних досліджень та підходів до практичної роботи з особистістю. Яскравим прикладом даного поєднання є один із напрямів сучасної психологічної науки *наративна психологія*.

Даний напрямок набув розповсюдження у другій половині ХХ століття. Наративна психологія вивчає „оповідальну природу людської поведінки, тобто характер взаємодії людини з власним досвідом через оповідання про нього” [Проблеми психологічної герменевтики, 2004, с.85]. Основним положенням наративної психології є теза про те, що особистість не лише розуміє себе за допомогою мови, а й конструє себе у мовленні. Відповідно особистість здатна створювати, конструювати свій внутрішній світ і оточуючу реальність, свої стосунки з оточуючими та життєві події. Засобом і формою даного конструювання є мова та мовні форми. Однією з таких мовних форм є наратив.

Наратив – це замкнена оповідна структура, що надає життєвим подіям послідовності і завершеності, організує їх у хронологічному або ж іншому, підпорядкованому якійсь єдиній логіці, порядку. Наратив містить також оцінки найбільш значимих подій, афективне ставлення до них оповідача. Наратив породжується, виходячи з загальної життєвої концепції оповідача, його особистісного міфу. Наратив - це смислова структура, що включає усі основні ознаки оповідального тексту (автора, героїв, події, сюжет тощо). Він являє

собою культурну рамку (фрейм), в яку "вміщуються" реальні події, з тим, щоб їх зрозуміти, осмислити, включити в особистісний досвід за допомогою розповіді або історії [Проблеми психологічної герменевтики, 2004, с. 271-272].

Наратив також визначають як спосіб репрезентації минулого досвіду за допомогою послідовності впорядкованих речень, що передають часову послідовність подій [Проблеми психологічної герменевтики, 2004, с.88]. Розрізняють поняття наративу у *вузькому й широкому розумінні*: 1) оповідання взагалі як процес породження історій, оповідань тощо; 2) наратив як конкретна, чітко окреслена форма оповідання, що існує поряд з іншими, і спрямована на те, щоб залучити слухача емоційно, зробити співчутливим спостерігачем або „співучасником” подій [Калмыкова, Мергенталер, 1998]. Отже при розповіді про ті чи інші події життя особистість будує її як життєву історію, що має форму наративу.

Т. М. Титаренко [Проблеми психологічної герменевтики, 2004, с.166-167] вважає, що особистість створює і реконструює свій життєвий світ та свою власну історію через оповідання, наративи, до яких включено й історії інших людей. Наратив є засобом не лише рефлексування чи переструктурування, а й створення, породження досвіду людини. Будь-який серйозний життєвий вибір стає подією, що запам'ятовується, складає історію, яка разом з іншими історіями створює життєвий наратив. У житті людини завжди більше подій, які не набувають статусу історій, ніж подій, яким пощастило. І тому під час консультивання, надання психологічної допомоги постійно є можливість конструювати нові, цілісніші, гармонійніші наративи [Фрідман, Комбс, 2001, с. 56].

Процес утворення, породження наративу називають **наративізацією**. Автори монографії „Проблеми психологічної герменевтики” розуміють наративізацію як один із механізмів розуміння та інтерпретації особистого досвіду, тобто як „трансформацію того, що відбувається з нами, у наративні структури, які виступають у якості інтерпретаційних рамок, котрі людина накладає на дійсність, яка осмислюється”. Наративізація дозволяє

трансформувати зовнішні події у внутрішній досвід особистості шляхом їх упорядкування за всіма структурними ознаками тексту [Проблеми психологічної герменевтики, 2004, с.68].

У процесі наративізації виникають життєві історії особистості про події минулого, теперішнього і майбутнього. Поєднання в наративі різних часових і просторових вимірів дозволяє особистості усвідомити свої життєві події з іншої точки зору, по-новому подивитися на них, вбудувати у свій життєвий досвід. Отже, наративізацію можна розглядати „як намагання перетворити плинне життя у долю – шляхом його осмислення, надання цілісності та завершеності певному його відрізку” [Проблеми психологічної герменевтики, 2004, с.69]. Крім цього, саме у процесі наративізації, при розповіданні життєвих історій, відбувається проживання та переживання особистістю тих чи інших подій.

Дослідник даної проблеми Дж. Брунер стверджує, що „життя, яке проживається, невіддільне від розказаного життя, чи, простіше кажучи, життя – це не те, „як воно було”, а те, як воно інтерпретується і переінтерпретується, розповідається й перерозповідається” [Брунер, 2005, с.27].

Наратив особистості як розповідь життєвих історій може бути звернений до Іншого (М.Бахтін), тобто включений у процес комунікації У ролі Іншого може виступати інша, чужа свідомість або частина власного Я. Тому процес створення та розповідання особистістю наративів на наш погляд, тісно пов'язаний з міжособистісною взаємодією, а саме з таким її видом, як діалог. Взаємозв'язок наративу і діалогу, на нашу думку, має кілька аспектів. Розглянемо спочатку сутність діалогу як психологічного явища.

Діалог – в перекладі з грецької – розмова, бесіда; це розмова двох, на відміну від монологу та полілогу. Діалог є включеним у процес комунікації та міжособистісної взаємодії. Таке розуміння діалогу існує в різних гуманітарних науках. Інше, більш глибоке, розуміння діалогу пов'язане з філософськими і психологічними дослідженнями таких вчених, як М. М. Бахтін, М.Бубер, Л.С.Виготський, М. Хайдегер, а також О.Ф. Копйов, О.В. Улибіна, Н.В.Чепелева та ін.

Діалог також можна визначити як „комунікативний процес реальних або уявних партнерів, в ході якого відбувається не просто обмін інформацією, а виявлення точок зору, смислових позицій, ціннісних орієнтацій та особистісних смислів партнерів. Результат такого діалогу — синтез нового смислу, який виникає в процесі зіткнення різних смислових позицій партнерів спілкування” [Чепелєва, 1999, с.66]. На думку М. М. Бахтіна, будь-яка взаємодія свідомостей, смислів, є діалогом. Він пише: „Жити – значить брати участь у діалозі: запитувати, слухати, відповідати, погоджуватися і т.п. В цьому діалозі людина бере участь вся і всім своїм життям...” [Бахтин, 1979, с.318]

Дослідники творчості Бахтіна відзначають, що вчений бачить у діалозі не засіб, а сутність свідомості. Він вивчає не „діалог для змісту”, тобто не діалог для передачі – обробки деяких змістів, а „зміст для діалогу”, тобто найважливішу для людини потребу вести діалоги зовнішні і внутрішні, це і є людське існування... Бахтін вивчає те, що можна назвати „буттєвими характеристиками” діалогу, те, що залишиться в ньому, якщо відняти його логіко-семантичний зміст. Найважливішою буттєвою характеристикою, що породжує діалог, Бахтін вважає зовсім не необхідність передати, отримати певні відомості, а потребу людини в „*активній увазі у відповідь*” від іншої людини, потребу у відповіді, згоді, співчутті, запереченні, виконанні і т. ін. [Радзиховский, 1985, с. 103-115]. Свідомість (потік свідомості) за Бахтіним існує, рухається в режимі внутрішнього діалогу. Це значить, що будь-яке міркування є відрізком у безперервному потоці внутрішнього діалогу, який знаходиться в діалогічних стосунках з деякими іншими (наприклад, попередніми) відрізками цього діалогу [Радзиховский, 1985, с. 111]. Отже діалог і діалогічність за Бахтіним – це не просто розмова двох, це потреба особистості у взаємодії, розумінні та прийнятті від іншої людини. Такий погляд на діалог саме як на суб’єкт – суб’єктну взаємодію простежується і в інших дослідників даної проблеми.

На думку М. Бубера діалог є „зустріччю”, співприсутністю двох, сферою взаємодії особистості зі світом і оточуючими людьми, у якій вона здатна

досягти цілісності [Бубер, 1992]. Способи існування особистості у світі виражаються у двох типах відносин. Я – Воно – світ досвіду, опосередкований пізнанням. Я – Ти – світ стосунків, світ прийняття і взаєморозуміння. „Протириччя з’являються і зникають, події-відносини множаться і розширюються, і в цій змінності стає все більш зрозумілою, посилюючись раз у раз, незмінність партнера, приходить усвідомлення Я” [Бубер, 1992, с.311]. Тому саме через Ти людина стає Я за М.Бубером. Подібною точки зору дотримується і С.Л. Рубінштейн, який вважає, що „не існує Я поза стосунками з Ти, і не існує самосвідомості поза усвідомленням іншої людини як самостійного суб’єкта [Рубінштейн, 2000, с. 241].

Ми розглянемо взаємозв’язок наративу з діалогом у вищевказаних значеннях – діалог як розмова і діалог як суб’єкт-суб’єктна взаємодія. В останньому значенні функціонування діалогу в просторі різних сфер життя особистості поняття діалогу вживається поряд з похідним поняттям *діалогічності*. Під діалогічністю ми розуміємо здатність особистості до розуміння, вільного, суб’єктного ставлення до іншої людини, спрямованість на взаємодію з іншою особистістю, можливість побудови діалогу як співприсутності (М. Бахтін), як зустрічі (М. Бубер), як близькості (Е. Берн). У роботах М. Бахтіна діалогічність розглядається як основна властивість свідомості, спосіб буття особистості.

Цікавим на наш погляд у психологічній науці є ще один аспект діалогу – явище *діалогу з собою*, або внутрішнього діалогу. Діалог з собою передбачає глибоке занурення у власний внутрішній світ, рефлексію. Тобто включає в себе дві частини Я, два „суб’єкти”. За М. Бахтіним внутрішній діалог може відбуватися між різними смисловими частинами, позиціями особистості. Внутрішній діалог пов’язаний з наявністю в особистості внутрішнього рівня свідомості (М.Бахтін), з процесом інтеріоризації зовнішніх діалогів (Л.С.Виготський), а також з процесами внутрішнього мовлення. До діалогу з собою здатна особистість високого рівня розвитку, яка за К. Юнгом знаходиться на шляху до знаходження власної Самості. Звернення до

внутрішнього діалогу дозволяє розкрити діалектику процесу самоствавлення, побачити, як суб'єкт намагається переробити негативне ставлення до себе, зробити своє „Я” більш прийнятним [Улыбина, 2001, с.64].

Наративізація життєвих подій, формування і вираження того чи іншого ставлення до життя, власних думок, переживань тощо може відбуватися в діалозі в усіх розглянутих ракурсах (діалог як розмова, діалог як співбуття, співприсутність та внутрішній діалог). Розглянемо особливості взаємозв'язку наративів особистості з усіма вказаними аспектами діалогу.

Діалог з собою продукує наратив у вигляді роздумів, рефлексій, листів, щоденникових записів, а також у формі внутрішнього мовлення. Такий внутрішній наратив теж має основні ознаки наративу і виконує його основні функції. Зокрема це функція саморозуміння, відчуття цілісності, ідентичності тощо. Н.В. Чепелева вважає, що внутрішній діалог забезпечує цілісне відчуття "Я", що великою мірою формується під впливом створюваної людиною історії про себе. Тому розвиток стабільного відчуття ідентичності оснований на людській здатності вести діалог і створювати узгоджені наративи [Проблеми психологічної герменевтики, 2004, с. 86]. Подібним чином пояснює внутрішній діалог Т.М.Титаренко. Спираючись на погляди Дж. Міда, дослідниця підкреслює, що особистість може будувати свій наратив не лише у реальному спілкуванні, але й у комунікації із самою собою. "...Мислення означає не що інше, як діалог, звернений до самого себе. Завдяки комунікації із самим собою індивід "тематизує" себе... Можна сказати, що він стоїть у центрі соціальної взаємодії і водночас перебуває поза нею" [Цит. за: Проблеми психологічної герменевтики, 2004, с. 167].

Отже, наратив, звернений до самого себе може сприяти задоволенню потреби в діалогічності, у саморозумінні, самототожності. Крім цього, такий наратив може сприяти внутрішнім змінам в особистості, завдяки чому відбуватиметься розвиток особистості. Подібне розуміння діалогу з собою знаходимо у К-Г. Юнга, який описує процес автокомунікації як взаємодію різних частин (архетипів) колективного несвідомого особистості між собою, в

результаті чого відбувається їх інтеграція і, як наслідок, саморозвиток особистості, досягнення Самості. Ю. М. Лотман зазначає, що текст у каналі „Я” – „Я” отримує функцію організатора невпорядкованих асоціацій, що накопичується у свідомості особистості. Він перебудовує особистість, яка включена в процес автокомунікації [Наративні психотехнології, 2004, с.10]. Тому наратив, який виникає в діалозі з собою, можна вважати способом *досягнення діалогічності в процесі автокомунікації*. До цього здатна не кожна людина, оскільки, за словами Т. М. Титаренко, „для повсякденної особистості основне – публічність презентації, наявність уважного слухача. Вона не може осмислювати свій досвід просто наодинці з собою, подумки, звертаючись до щоденника чи пишучи листа. Для неї природніше висловитися і тут же побачити враження, яке її новий текст справляє на іншу людину” [Титаренко, 2003, с. 235]. Тому наративізація життєвих подій найчастіше відбувається у взаємодії з іншою людиною, під час спілкування, в діалозі. Це може бути формальний діалог, розмова, бесіда людей, які для ввічливості підтримують розмову, не чуючи при цьому один одного. Або це може бути справжнє бажання чути і розуміти один одного, „зустріч” (Бубер), близькість (Е.Берн), діалогічність. Проте інтеграція власного досвіду в процесі розповідання життєвих історій, структурування свого внутрішнього світу, досягнення ідентичності тощо, на нашу думку, може відбуватися у другому випадку, за умови наявності діалогічності, хоча іноді людині важливо просто висловитися, проговорити самій собі і почути саму себе – усвідомити, щоб оволодіти (Л.С.Виготський) власними переживаннями, почуттями подіями життя. „Для буденної особистості однією зі звичних форм осмислення власного досвіду є форма спонтанного рефлексивного життєпису, – вважає Т.М. Титаренко, – коли людина...розповідає випадковому, напівзнайомому слухачеві всю свою життєву історію, водночас структуруючи її для самої себе [Титаренко, 2003, с. 234]. Діалог як співбуття і співприсутність у цьому випадку може не відбуватися, тобто інша людина є слухачем, стороннім співрозмовником, не залученим особистісно. Як приклад такого „напівдіалогічного” наративу можна

навести життєву історію Фореста Гампа, героя однойменного американського фільму, який на автобусній зупинці по черзі різним співрозмовникам, заглибившись у сюжет, розповідає про свої життєві колізії, не помічаючи, як слухачі змінюються.

В іншому випадку діалогу, коли взаємодія між співрозмовниками пронизана взаєморозумінням і відбувається обмін смислами, наратив сприяє поглибленню саморозуміння, може призвести до появи інсайту. Т.М. Титаренко пише з цього приводу: „Під час спілкування з іншою людиною повсякденна особистість переосмислює, переробляє свою власну історію завдяки діалогові, що відбувається. Найефективніше цей процес іде під час психотерапії... Людина починає по-новому не лише розуміти окремі епізоди свого життя, але й переживати їх по-новому. Так поступово ставлення до власного минулого, теперішнього і майбутнього все більше інтегрується, стає цілісним” [Титаренко, 2003, с.233].

На думку Н.В.Чепелєвої, *психотерапевтичний процес* становить собою діалог, у якому психолог виступає в ролі суб'єкта розуміння. А клієнт – у ролі „автора”. При цьому підході в центрі уваги опиняється насамперед текст, дискурс, наратив [Проблеми психологічної герменевтики, 2004, с.24]. Таким чином психотерапевтичний діалог є „зітканим” з дискурсів, наративів, життєвих історій. Наративом, текстом у цьому випадку може бути як дійсне висловлювання особистості, так і поведінка, вчинки в тій чи іншій ситуації (вчинок як текст – М.Бахтін; життя як наратив – Дж.Брунер). Сам діалог у цьому розумінні можна розглядати, як поведінку, вчинок, звернений до Іншого. Як зазначають Е.С.Калмикова та Е. Мергенталер, у процесі індивідуальної психотерапії відбувається осмислення і переробка особистої історії пацієнта саме через діалог з психотерапевтом. Схематично процес психотерапії можна уявити собі таким чином: пацієнт розповідає психотерапевтові історії зі свого життя – минулого і справжнього. Потім вони разом обговорюють ці історії, більш-менш детально...У результаті в пацієнта поступово виникає нове бачення цих історій – причому не тільки в інтелектуальному, але і в емоційному

плані. Завдяки цьому і здійснюється зміна в психотерапії – пацієнт приходить до більш цілісного і позитивного, оптимістичнішого сприйняття свого життя і самого себе [Калмыкова, Мергенталер, 1998].

Розглядаючи значення діалогу і наративу в психотерапевтичному чи консультативному процесі, слід зазначити, що на наш погляд **терапевтична функція життєвих історій**, які виникають у процесі роботи, полягає також і в безпосередній міжособистісній взаємодії психолога з клієнтом, у наявності діалогічних стосунків між ними. В тому, що Фридман називає „зціленням через зустріч” [Гуманістична психологія, 2005], коли атмосфера конгруентності та безумовного прийняття (К.Роджерс) „зцілює” сама по собі, утворюючи психотерапевтичний ефект. Таким чином, особистість починає приймати, краще розуміти себе, глибше усвідомлювати особливості свого життєвого наративу.

У психологічній практиці існує окремий напрямок психотерапії – діалогічна психотерапія, представником якої є М.Фридман. На противагу психодинамічній терапії, даний напрямок звертає велику увагу на взаємостосунки психолога з клієнтом, що має значний вплив на результат психотерапії. Особистість як об’єкт впливу психотерапевта розглядається представниками психодинамічного напрямку, сугестивних та поведінкових напрямків. Відповідно клієнт як суб’єкт психотерапевтичного процесу розглядається в гуманістичних напрямках, у клієнт-центрованій психотерапії, а також у діалогічній психотерапії. Отже, ідея діалогізації психотерапевтичного процесу сприяє подоланню „монологізму” глибинної психології, якій закидають упереджене, оцінювальне ставлення до клієнта як об’єкта теорії [Проблеми психологічної герменевтики, 2004, с.24].

Діалогічна психотерапія, або зцілення через зустріч, за Фридманом – це напрямок, у якому відносини між терапевтом і клієнтом стають центральними, а не допоміжними, вони стають не просто засобом зцілення самосвідомості або усунення з безсвідомого тих чи інших образів сновидінь чи фіксованих ідей; вони самі по собі постають зустріччю, метою, смыслом [Васильченко, 2006, с.

94]. Включення аналізу життєвої історії в роботу психолога з клієнтом, на нашу думку, сприятиме глибшому осмисленню себе та досягненню клієнтом інсайту з приводу своїх труднощів та проблем.

Отже, як бачимо, діалогічність, можливість вільного висловлювання і волевиявлення особистості дає їй змогу досягнути саморозуміння, глибокого усвідомлення та осмислення тих чи інших подій свого життя, а також досвіду в цілому, в процесі наративізації життєвих подій в роботі з психологом. З іншого боку, в ситуації відсутності або недостатності діалогічності, саморозуміння, безпосередньої взаємодії і т.п. особистість потребує їх встановлення чи відновлення. Засобом встановлення чи відновлення діалогічних стосунків з іншою людиною (або з самим собою) може виступати розповідь життєвої історії, створення наративу для себе чи іншого. Таким чином наративізація як процес розповідання і створення життєвих історій є тією формою, у якій існує, виявляється, встановлюється діалог та діалогічні стосунки між суб'єктами.

Крім цього розповідь життєвої історії може несвідомо використовуватись суб'єктом для компенсації відсутності взаєморозуміння і водночас бути засобом його досягнення. У цьому випадку можемо назвати наратив „нереалізованим діалогом”, коли між суб'єктами взаємодії замість прямих співучастності і співтворчості вони виявляються опосередковано в зовнішньому мовленні. Виникає так звана „непряма діалогічність”, що у вигляді наративу потребує діалогу або замінює його. Розуміння наративу в широкому і вузькому значенні, які ми наводили вище, включають у себе по-перше, наратив як процес розповідання і створення життєвих історій взагалі і наратив як конкретну, чітко окреслену форма оповідання, яка спрямована на те, щоб *залучити слухача емоційно, зробити співчутливим спостерігачем або „співучасником” подій.* У цьому останньому значенні потреба в діалогічності автора наративу прослідковується уже в самому визначенні. Тому виникнення життєвої історії в ситуації відсутності розуміння, для досягнення діалогічності, близькості і співпереживання є на нашу думку закономірним.

Оскільки наративи розповідаються в ході діалогу, вони виявляються вбудованими в структуру взаємодії в цілому і функціонують як еквівалент мовного акту - прохання, відмови і т.п. Інакше кажучи, наративи розповідаються з метою *здійснити на слухача якийсь вплив і викликати у нього відгук* - ментальну реакцію або реакцію на поведінковому рівні [Калмыкова, Мергенталер, 1998]. На наш погляд, ідеться саме про потребу у взаємодії з іншим внутрішнім світом, про необхідність виразити себе у тексті-розповіді і відчути реакцію іншої людини. М.Бахтін називає таку потребу в діалогічній взаємодії з іншою людиною *діалогічною інтенцією*.

О.Ф.Копйов використовує поняття діалогічної інтенції по відношенню до процесу психологічного консультування. Це, на його думку, потреба у вільній взаємодії в ході психотерапевтичної роботи, готовність клієнта розповідати свою життєву історію, активно вирішувати ті чи інші труднощі. Діалогічна інтенція, - це вільне входження людини у процес спілкування, наявність в особистості свободи, бажання і відповідальності впоратися зі своїми труднощами. У процесі психологічного консультування за Копйовим діалогічна інтенція виявляється в „серйозності намірів вирішувати свої проблеми й обговорювати їх у даній конкретній ситуації з даним конкретним консультантом” [Копьев, 1990, с. 19].

Реалізація діалогічної інтенції може відбуватися за допомогою створення наративу. Це можливо і в розмові з фахівцем-психологом, і з будь-яким іншим, можливо, і випадковим, співрозмовником. Більше того, якщо особистість не реалізує свою діалогічну інтенцію, не висловлює переживання подій у формі наративів, особистий досвід не буде осмислюватися інтегруватися, подія за словами психоаналітиків не буде відредагована. За Н.В.Чепелевою, тільки діалог дозволяє особистості рухатися у просторі свого особистого досвіду, формуючи нові концептуальні схеми та наративні структури, а отже й розвиваючись. Якщо немає діалогу, то наратив може редукуватися до особистого міфу, що є утворенням за визначенням недіалогічним. Це призводитиме до стагнації особистості, призупинення особистісного зростання,

так як міф...не сприяє розумінню нової ситуації, посилюючи тим самим напругу, призводячи до кризи і навіть особистісної дезадаптації [Наративні психотехнології, 2007, с.36].

Підсумовуючи сказане, виділимо основні потреби, які людина задовольняє за допомогою формулювання наративу. Це на нашу думку і на думку дослідників *потреба у взаємодії, діалогічності, в самопрезентації, у саморозумінні (в поясненні самій собі особливостей власної поведінки), потреба у звільненні від травмуючих переживань (катарсис), потреба в осмисленні життєвих подій, у рефлексії, потреба в саморозвитку* тощо.

Розглянувши проблему діалогу у зв'язку з особливостями створення життєвих історій, наративів, можемо зробити наступні висновки. Значення діалогу для розвитку особистості і її внутрішнього світу є надзвичайно великим. Оскільки людська свідомість має діалогічну природу (О.В. Улибіна), можемо стверджувати, що діалог і діалогічність пронизують усе життя особистості. Л.С.Виготський вказує на те, що мова є основним знаряддям, через яке особистість опосередковує свій досвід і таким чином осмислює його. Відповідно те, що не назване особистістю, не існує у свідомості людини, не вербалізоване, не сформульоване в мовленні не є осмисленим і усвідомленим. Тому наратив допомагає усвідомити, пережити ті чи інші події, інтегрувати їх в особистісний досвід. За допомогою створення наративу особистість задовольняє потреби у взаємодії, діалогічності, в самопрезентації, у саморозумінні, потреби у звільненні від травмуючих переживань та осмисленні життєвих подій. В контексті побудови наративу діалог виступає однією з основних форм вираження і створення життєвих історій. Крім цього, наратив дозволяє особистості досягнути діалогічності у взаємодії з іншою людиною і з самою собою, побудувати діалог, доторкнувшись до внутрішнього світу, свого чи іншого.

Наративізація як упорядкування життєвих подій і досвіду за ознаками наративного тексту може відбуватися в міжособистісному діалозі, в ситуації безпосередньої взаємодії суб'єктів спілкування, а також у діалозі з самим

собою за допомогою внутрішнього мовлення або письмових текстів. Також нарратив може існувати як діалогічна інтенція особистості – потреба у взаєморозумінні, співпереживанні. В ситуації відсутності вищевказаних необхідних ознак взаємодії нарратив виступає як їх компенсація і водночас спосіб встановлення діалогічності через залучення слухачів емоційно, намагання справити на них певне враження, отримати відгук. Проблема діалогу у зв'язку з нарративом і питання взаємовідношення діалогічності та нарративізації життєвих подій на нашу думку потребують подальших теоретичних та емпіричних досліджень. Також важливою і не до кінця вивченою нам здається проблема виникнення нарративів особистості, зокрема мотиваційно-потребової складової цього процесу.

Література

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / Сост. С.Г. Бочаров. – М.: Искусство, 1979.
2. Брунер Дж. Жизнь как нарратив // Постнеклассическая психология. - №1 (2) 2005. С. 9-30.
3. Бубер М. Я и Ты // Квинтэссенция: Философский альманах, 1991. – М.: Политиздат, 1992. – С. 294-370.
4. Васильченко А.А. Діалог і психотерапія // Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика / За ред. Н.В.Чепелевої. – К.: Міленіум, 2006. Том 2, вип. 4. – С. 25-35.
5. Калмыкова Е. С., Мергенталер Э. Нарратив в психотерапии: рассказы пациентов о личной истории (Часть I). // Психологический журнал. – 1998. – Том 19. – № 5.
6. Копьев А. Ф. Психологическое консультирование: опыт диалогической интерпретации // Вопросы психологии. – 1990. – № 3. – С. 17-25.
7. Нарративні психотехнології. / Чепелева Н. В., Смульсон М. Л., Шиловська О. М., Гуцул С. Ю.; за заг. ред. Чепелевої Н. В. – К.: Главник, 2007. – 144 С. (Серія «Психологічний інструментарій»).

8. Проблеми психологічної герменевтики. Монографія / За ред. Н.В.Чепелевої. – К.: Міленіум, 2004. – 276 С.
9. Радзиховский Л. А. Проблема диалогизма в трудах М.М.Бахтина // Вопросы психологии. – 1985. – № 6. – С. 103-115
10. Рубинштейн С.Л. Самосознание личности и ее жизненный путь // Психология личности. Хрестоматия / Ред.-сост. Д. Я. Райгородский: В 2-х томах. – Самара: Издательский Дом „Бахрах-М”, 2000. – Том 2. – С. 240-245
11. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376 С.
12. Улыбина Е. В. Психология обыденного сознания. – М.: Смысл, 2001. – 263 с.
13. Фридман Дж. Комбс Дж. Конструирование иных реальностей: истории и рассказы как терапия. – М.: Независимая фирма „Класс”, 2001. – 368 С.
14. Фрідман М. Роль філософії у гуманістичній психології // Гуманістична психологія. Антологія: В 3-х т.: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. Р.Трача, Г.Балла. – К.: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2005. – Т. 2: Психологія і духовність: (Світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології). – С.88-99.
15. Чепелева Н.В. Розуміння — Інтерпретація — Діалог // „Ars vetus – Ars nova”: М.М.Бахтін. – К.: Гнозис, 1999. – С. 58-76.